

werken vinden kan. Om uit te vinden waar deze in de tekst behandeld worden moet men dan weer de index raadplegen. Een verwijzing bij elk in de lijst opgenomen geschrift uit de achttiende eeuw naar de bladzijde waarop dat besproken wordt, zou de toegankelijkheid van het boek nog versterkt hebben.

B. S. Hempenius-van Dijk

R. Herpelinck, *Hel bisdom Ieper, 1762-1789* (Roeselare: Westvlaams verbond van kringen voor heemkunde, 1991, 479 blz.).

Deze studie is de herwerkte uitgave van het proefschrift waarmee de auteur in 1989, onder leiding van prof. Cloet, promoveerde en meteen de Etienne-Sabbeprijs voor geschiedenis behaalde.

Herpelinck tracht in haar boek de volgende vragen te beantwoorden: hoe reageerde de katholieke kerk in het bisdom Ieper op 'de eerste maatschappelijke uitingen van de moderne ... mentaliteit'? Volgde dit rurale diocees 'de algemene trend van ontkerkelijking'? Leefde er een 'gevoeligheid voor de pastorale vernieuwingen van de Katholieke Verlichting'? En tenslotte diende 'onderzocht in welke mate de kerkpolitieke experimenten van de Oostenrijkse bewindvoerders ... aansloegen of reactie uitlokten bij het diocesaan bestuur, de clerus en de gelovigen' (5-6).

Het geven van een bevredigend antwoord op al die vragen voor wat het bisdom Ieper aangaat, is zeker geen sinecure. Het bisdom overleefde de concordataire reorganisatie niet en werd vanaf de negentiende eeuw opgeslorpt door het bisdom Gent (later Brugge) voor wat de parochies gelegen in de voormalige Oostenrijkse Nederlanden betreft, terwijl de dekenijen gelegen in Frans-Vlaanderen in de Franse diocesen werden geïntegreerd. Het gaat dus om een gebied dat ook al in de achttiende eeuw onder twee verschillende wereldlijke overheden, de Franse en de Oostenrijkse, ressorteerde — een gegeven dat niet van aard was de geschiedenis van het diocesane bestuur ervan te vergemakkelijken. De regio werd tijdens beide wereldoorlogen bovendien vreselijk geteisterd en veel archiefmateriaal ging toen verloren.

Dit laatste gegeven verklaart waarschijnlijk waarom niet alle onderdelen van de vraagstelling even grondig beantwoord konden worden. De combinatie van gegevens bewaard in meer dan dertig verschillende archiefdepots (onder meer die van Wenen, Brussel en Rome, maar ook van kleine, afgelegen parochies) met gedrukt bronnenmateriaal en literatuur stellen de auteur in staat het diocesane beleid uit die jaren te tekenen. De inschatting van de reacties bij de bevolking daarentegen kon slechts indirect, hoofdzakelijk via normatieve bronnen gebeuren, en bleef daarom vager. Veel meer dan dat de gelovigen zich zo goed als al lemaal — de stad Duinkerken daargelaten — aan de kerkelijke voorschriften conformeerden, kan eigenlijk niet gezegd worden. Ook het seculiere priesterbeeld verschilt niet erg van datgene wat reeds uit andere studies bekend was.

Wel vernieuwend en inspirerend zijn — in mijn bijziende contemporanistenogen althans — de delen die handelen over de bisschoppen en hun naaste medewerkers, over de verhouding tussen het bisdom en de overheid in Oostenrijk en Frankrijk, en de stukken gewijd aan de pastorale initiatieven.

Zo is er de tegenstelling tussen de afstandelijke, soms opportunistische, Vlaamsonkundige en adellijke bisschoppen de Wavrans en d'Arberg enerzijds, en de pastoraal-actieve, feitelijk-leidinggevende rol gespeeld door de burgerlijke Vlaming kanunnik Van Roo, anderzijds. Blijkbaar weerspiegelden de maatschappelijke spanningen kenmerkend voor het einde van het

ancien régime in zijn geheel zich ook op intern-kerkelijk vlak, en ze zouden daar, onder meer in de mennaisiaanse crisis, nog lang doorwerken, zeker tot het midden van de negentiende eeuw. De *Instructio pastoralis* uit 1768, het beleidsdocument van het Ieperse bisdom van de tweede helft van de achttiende eeuw, dat grotendeels onder inspiratie van Van Roo c. s. werd opgesteld, is als het ware een blauwdruk van de pastoraal en spiritualiteit die in de negentiende eeuw dominant zou worden. De bevordering van de sacramentsdevotie via onder meer het veertigurengebed en de eeuwigdurende aanbidding, van de vroomheid ter ere van het Heilig Hart en van Onze Lieve Vrouw — en vooral: de zorg voor catechisatie, onderwijs, predikatie en de armen door het inschakelen van 'geestelijke dochters' en de daarmee gepaard gaande verering van de Heilige Vincentius a Paulo en Franciscus van Sales : het zijn stuk voor stuk elementen die ik tot nu toe voor typisch negentiende-eeuws had aangezien. Het onderzoek van Herpelinck brengt de achttiende-, ja zeventiende-eeuwse wortels van die stromingen aan de dag en toont zelfs impliciet aan hoe de Ieperse geestelijkheid als het ware de personele brug vormde waarlangs een bepaalde Franse, Salesiaans-Vincentiaanse spiritualiteit in Vlaanderen werd binnengeloodst. Dat de 'Ieperse mentaliteit' grote invloed uitoefende op het denken van negentiende-eeuwse Vlaamse bisschoppen zoals Delebecque (f 1864) — zelf Ieperling — en Bracq (f 1888) — een geestesgenoot van Rijckewaert, alweer een inwijkeling — had reeds E. Lamberts benadrukt. Herpelinck slaagt erin de concrete kanalen aan te wijzen waarlangs die beïnvloeding moet verlopen zijn. De pastorale en spiritualiteitsgeschiedenis kent duidelijk andere cesuren dan de politieke...: een goed deel van de Vlaamse kerkgeschiedenis van na 1800 is maar begrijpelijk in de mate dat ook de achttiende-eeuwse erfenis in rekening wordt gebracht.

Maar ook de modernist *stricto sensu* komt in dit boek aan zijn trekken. Zo heeft de auteur de hand weten te leggen op een 300-tal handgeschreven preken en ca. 100 dito catechismuslessen, en kan ze aldus de accenten aanwijzen die binnen de verkondiging gelegd werden. De uitvoering en weerklank van de 'verlichte initiatieven' inzake het onderwijs, de jezuïeten- en contemplatieve orden, de seminarie-opleiding, de parochiestructuur, het huwelijksrecht, het protestantisme, de begrafenis, de broederschappen en de vastenwetgeving — het wordt allemaal op heldere wijze uiteengezet en er wordt nagegaan welke de concrete weerslag ervan was op het diocesane, Ieperse niveau.

Mocht het ooit tot een heruitgave komen dan zou er misschien wat meer aandacht kunnen besteed worden aan de pastorale initiatieven van de mannelijke religieuzen, en aan het benoemingsbeleid van de bisschoppen. Ook bepaalde termen verdienen nadere uitleg (bijvoorbeeld 'Maria-slavernij à la Grignon de Montfort' (53), nota bene ook nog kenmerkend voor de spiritualiteit van E. Poppe, †1924!). Aanduidingen zoals '4250 gulden' zijn op zichzelf nietszeggend tenzij geprobeerd wordt ze in huidige koopkracht uit te drukken. Maar het is duidelijk dat we ook zonder die correcties een fundamentele, en prachtig uitgegeven, bijdrage tot de kennis van de Vlaamse kerkgeschiedenis rijker geworden zijn.

Jan Art

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

L. Turksma, *Admiraal van Napoleon. Het leven van Carel Hendrik graaf VerHuell, 1764-1845* (Gelderse historische reeks XX; Zutphen: Walburg Pers, 1991, 220 blz., f 39,50, ISBN 90 6011 745 X).

'Dat was toch de vader van Napoleon III'? Waarschijnlijk is dit nog steeds het belangrijkste, zo